

Jean-Claude Larchet

„Urmând Sfinților Părinți...”
Viața și opera
părintelui Georges Florovsky

Traducere din limba franceză de

MARINELA BOJIN

Ediție îngrijită de

PR. DRAGOȘ BAHRIM

DOXOLOGIA

Iași, 2024

ARHIEPISCOPIA IAȘILOR

CENTRUL DE STUDII
PĂTRISTICE
SFÂNTUL MĂXIM MĂRTURISITORUL

CUPRINS

Prolog	7
I. Viața	9
Copilăria, adolescența și primii ani de studiu (1893-1911)	9
Studiile superioare (1911-1919)	11
Exilul la Sofia (1919-1921)	12
Perioada petrecută la Praga (1921-1926)	15
Șederea la Paris (1926-1948)	19
Iugoslavia (1939-1944) și Cehoslovacia (1944-1945)	42
Întoarcerea la Paris (1945-1948)	44
New York – St Vladimir's Orthodox Theological Seminary (1948-1955)	47
Boston, Hellenic College Holy Cross (1955)	55
Cambridge, Universitatea Harvard (1956-1964)	57
Princeton (1964-1979)	61
II. Opera	65
Genul scrierilor sale	65
Forma și stilul	66
III. Marile teme ale gândirii teologice	
a părintelui Georges Florovsky	69
Cele două axe principale	69
Critica „pseudomorfozelor” teologiei ruse	72
Critica lui Bulgakov	75
Critica „filosofiei religioase”	80
Întoarcerea la Sfinții Părinți	85

„Re-elenizarea” teologiei	94
Apelul la o „sinteză neo-patristică”	102
Legătura teologiei cu Revelația și cu viața liturgică și duhovnicească din sânul Bisericii	105
Catholicitatea Bisericii	109
Biserica în calitatea sa de realitate comunitară	117
Tradiția	118
Statutul dogmei	123
Statutul Sinoadelor	125
Statutul Scripturii și legătura dintre Vechiul și Noul Testament	127
Adevăratul sens al ecumenismului	134

IV. Receptarea gândirii părintelui Georges Florovsky 145

Un teolog major	145
Florovsky și „Școala de la Paris”	145
Fecunditatea gândirii lui Florovsky în lumea ortodoxă	149
Înrâurirea lui Florovsky în afara lumii ortodoxe	166
Limitele influenței lui Florovsky	167
O referință de neocolit pentru gândirea ortodoxă a secolului al XXI-lea	176

Lucrările părintelui Georges Florovsky citate în acest volum 179

PROLOG

Părintele Georges Florovsky (1893-1979) a fost, la vremea sa, considerat drept unul dintre cei mai importanți teologi ortodocși¹. Această apreciere este valabilă și astăzi, după cum se vede mai cu seamă din numeroasele studii care i-au fost și îi sunt încă dedicate, fie ele favorabile sau defavorabile în privința pozițiilor sale², ceea ce dovedește cel puțin o gândire puternică și perenă prin valoarea sa universală. E de ajuns să cităm cuvintele lui Vladimir Lossky, potrivit cărora Florovsky este „cu siguranță cel mai mare teolog ortodox al timpurilor noastre”³, și cele ale părintelui Alexander Schmemmann, care vedea în el unul dintre „cei mai buni

¹ În sensul larg al cuvântului teolog. După cum vom vedea, opera sa propriu-zis teologică se limitează la câteva articole, în cuprinsul unei bibliografii foarte abundente, iar reflecția sa privește mai cu seamă istoria gândirii teologice și metodologia acesteia în raport cu critica pe care el o face filosofiei religioase ruse, precum și eclesiologia, în raport cu participarea sa la dialogul ecumenic. Pe de altă parte, el este autorul unor foarte numeroase scrieri în domeniul patrologiei.

² A se vedea bibliografia (până la anul 2010) stabilită de Matthew Baker și Nikolaos Asproulis, „Secondary Bibliography of Scholarly Literature and Conferences on Florovsky”, *Θεολογία*, 81, 2010, pp. 357-396.

³ Conferința ținută pe data de 13 decembrie 1956, citată de Rowan Williams, *The Theology of Vladimir Nikolaievitch Lossky: An Exposition and Critique*, Diss., Oxford, 1975, p. 281.

teologi din ultima sută de ani și chiar din zilele noastre”, spunând că „opera sa va rămâne o etapă importantă, cu adevărat un punct de referință cu neputință de ocolit și decisiv pentru evoluțiile viitoare ale teologiei ortodoxe”⁴.

În Franța însă, cu toate că Florovsky a activat pentru o perioadă vrednică de aducere-aminte la Institutul Saint-Serge și a constituit recent obiectul unui colocviu internațional⁵, din voluminoasa lui operă s-a tradus foarte puțin, iar rarele traduceri care au fost publicate în reviste cu tiraj redus sunt de multă vreme indisponibile⁶.

⁴ Alexander Schmemmann, „In memoriam Fr. Georges Florovsky”, *St Vladimir's Theological Quarterly*, 23, 1979, p. 133.

⁵ „Le Père Georges Florovsky et le renouveau de la théologie orthodoxe au XXe siècle”, colocviu internațional organizat în zilele de 27 și 28 noiembrie 2009, cu prilejul aniversării a 30 de ani de la moartea părintelui Georges Florovsky.

⁶ Situația reclamată de autor pentru spațiul francez este aproape identică și în România. Deși s-au publicat câteva monografii despre Georges Florovsky, operele sale sunt cvasi-absente în limba română. Pentru ediția franceză a acestui studiu (Jean-Claude Larchet, „*En suivant les Pères...*”. *La vie et l'œuvre du père Georges Florovsky*, Éditions des Syrtes, Geneva, 2019), autorul a tradus în anexă (pp. 146-489), în limba franceză, 25 de texte și studii teologice ale lui Gheorghie Florovsky, la care face referire directă, dar care nu au mai fost publicate în această ediție. De asemenea, pentru volumul de față am păstrat prenumele Georges, așa cum a fost utilizat și în alte volume ale Editurii Doxologia, și nu forma Gheorghie, întâlnită de asemenea în limba română la alte edituri [n. ed.].

Princeton (1964-1979)

În toamna anului 1964, mai mulți membri ai corpului profesoral al Universității Princeton l-au convins pe Florovsky să continue să predea acolo, ca *visiting professor*.

I s-a încredințat predarea Literaturii slave, a Gândirii ruse și a Patristicii – mai ales sub forma de seminarii destinate studenților aflați la sfârșitul studiilor –, precum și conducerea tezelor de doctorat. Mulți studenți, veniți din lumea întreagă, veneau la Princeton, unde se stabilise acum, ca să-i ceară sfaturi pentru cercetările lor.

Florovsky a rămas un membru activ al comisiei „Credință și Constituție” al CEB, păstrându-și convingerea că la reunificarea creștinilor nu se poate ajunge decât printr-un dialog teologic bazat pe temele creștine fundamentale, iar nu prin efortul comun de a rezolva problemele politice și sociale ale lumii. În 1968, Biserica Romano-Catolică se alătură oficial comisiei „Credință și Constituție”, ceea ce dădea de înțeles că dialogul teologic purtat în cadrul acestei comisii ar putea avea o nouă dimensiune. Din nefericire, majoritatea catolicilor, pe linia secularizării promovate de Conciliul Vatican II, se alătura protestanților în preocupări aproape exclusiv politice și sociale. Florovsky era în mod particular critic față de această tendință. „A începe cu lumea, iar nu cu Cuvântul, este cea mai greșită metodă”, nota el. Se arăta pesimist cu privire la viitor: „Trebuie să subliniez că, în pofida atitudinii mele favorabile față de ecumenism în cadrul dialogului teologic – care, la drept vorbind, abia a început –, nu aștept o soluție într-un viitor apropiat și nu am nici o simpatie pentru grabă. Nerăbdarea și graba, împreună

cu simplificarea problemelor sunt, după părerea mea, principalul și cel mai serios pericol al ecumenismului.”⁷³

Ca urmare, influența părintelui Florovsky în sânul mișcării ecumenice a slăbit. Vârsta înaintată, de asemenea, l-a făcut să se implice din ce în ce mai puțin. Ultima manifestare importantă la care a participat a fost a cincea Conferință mondială a Comisiei „Credință și Constituție”, care s-a ținut la Louvain în 1971.

În timpul șederii sale la Princeton, a continuat să participe la colocvii științifice internaționale și a susținut numeroase conferințe în diverse universități din America de Nord și din Europa⁷⁴.

În același timp, a publicat numeroase articole, între care „Autoritatea vechilor sinoade și Tradiția Părinților”. Un ultim articol este publicat în 1972, care a fost totodată anul încetării activităților sale în cadrul Universității Princeton.

A părăsit această lume în anul 1979, la vârsta de 86 de ani. Cu toate că opera sa dedicată Bisericii Ortodoxe a fost considerabilă, nici un ierarh nu a participat la funeraliile sale, acestea fiind săvârșite fără nici un fast, chiar fără cor⁷⁵.

St Vladimir's Seminary și, în mod mai amplu, Biserica Ortodoxă din America și-au recunoscut totuși datoria față de părintele Florovsky prin glasul părintelui John Meyendorff (1926-1992), atunci când acesta a fost numit decan în 1984⁷⁶:

⁷³ „Interview with Father G. Florovsky”, *The Third Hour*, 9, 1970, p. 8.

⁷⁴ Ar fi fastidios să le enumerăm aici. O listă a acestora poate fi găsită în A. Blane, *op. cit.*, pp. 140-142.

⁷⁵ A se vedea A. Schmemmann, *Jurnal*, 27 august 1979.

⁷⁶ Meyendorff a fost numit profesor la St Vladimir în 1959. A fost decanul acestui Seminar din 1984 până la moartea sa prematură, în

Conștiința noilor mele responsabilități este bine exprimată prin această cruce pe care tocmai am primit-o și care a fost purtată de părintele Florovsky. Într-adevăr, părintele Florovsky a fost acela care a plasat St Vladimir's Seminary pe harta instituțiilor academice de prim rang din această țară, care ne-a lăsat moștenirea unei concepții cu adevărat catholice despre Ortodoxie, care a orientat școala noastră – și într-o mare măsură Biserica însăși – către misiunea sa în America secolului al XX-lea. Și a făcut aceasta în deplină credincioșie față de Tradiție și Părinți, chemându-ne pe toți la o „sinteză neo-patristică”. Acceptarea acestei cruci implică asumarea acestei moșteniri⁷⁷.

1992. Ca și Schmemmann, Meyendorff n-a mai suportat atmosfera de la Institutul Saint-Serge, unde predă mai înainte. I-a mărturisit într-o zi părintelui protoiereu Stephen Headley că era gata să plece oriunde în altă parte, chiar în Japonia, doar să fie cât mai departe de Seminar.

⁷⁷ Discursul rostit de părintele John Meyendorff la numirea sa ca decan a fost publicat în *St Vladimir's Theological Quarterly*, 2, 1984, pp. 147-148.

IV. RECEPTAREA GÂNDIRII PĂRINTELUI GEORGES FLOROVSKY

Un teolog major

Florovsky a fost considerat la vremea sa, în lumea ortodoxă, un mare teolog, oricare ar fi fost modul în care erau privite concepțiile sale.

Era considerat reprezentantul prin excelență al Bisericii Ortodoxe în sânul protestantismului, al anglicanismului și al catolicismului, ca și în cadrul întâlnirilor ecumenice, colaborând de la egal la egal cu cei mai mari teologi ai acestor confesiuni (Nygren, Tillich, Barth, Ramsey).

După cum am mai spus deja, importanța sa este în continuare recunoscută în zilele noastre, atât de partizanii, cât și de adversarii săi, iar opera sa, pe care se bazează o bibliografie abundentă, continuă să fie subiectul unor studii multiple.

Florovsky și „Școala de la Paris”

Florovsky este cu regularitate legat de „Școala de la Paris” (o expresie apărută în Europa și în Statele Unite în anii '60 ai secolului trecut), și chiar considerat membru. Dar această opinie ar trebui rectificată, deoarece ar însemna să-l plasăm într-una și aceeași mișcare teologică și intelectuală (filosofică,

istorică etc.) pe Florovsky și pe adversarii săi; sau, într-un mod mai general, să alăturăm persoane care au avut în comun faptul că erau de origine rusă, se aflau în exil, aparțineau intelighenției, erau teologi în sens larg, erau membri ai Bisericii Ortodoxe și locuiau la Paris, dar modul lor de a concepe teologia și sistemele lor de gândire erau uneori radical opuse, ceea ce nu se acordă cu noțiunea de „Școală”, și încă la singular.

Expresia „Școala de la Paris” se referă în modul cel mai direct la Institutul Saint-Serge. Totuși, ea nu poate desemna profesorii de aici în ansamblul lor, întrucât, chiar dacă în rândul lor era un anumit număr de „bulgakovieni” și o majoritate de reprezentanți ai „Renașterii religioase ruse”, corpul profesoral al Institutului nu constituia un ansamblu omogen, ba chiar era profund divizat în momentul în care Florovsky făcea parte din el. După moartea lui Bulgakov, date fiind agitația și opoziția suscitată în exterior de gândirea lui, părintele Ciprian Kern a avut grijă, în numele Institutului, să se distanțeze de pozițiile ilustrului sofolog, subliniind că acesta nu fondase o școală cu care ar fi putut fi asimilat Institutul, că nu lăsase în urmă nici un discipol și că Institutul nu considera prezumțiile acestuia drept propria sa teologie:

Însemnătatea părintelui Serghei poate să nu se afle deloc în ceea ce discipolii și simpatizanții săi vor să vadă. Noi toți, colegi și prieteni ai săi, respectând deplin libertatea curajului său [...], nu îi împărtășim nicidecum pozițiile teologice. Trebuie să declarăm fără ocolișuri și în mod hotărât tuturor: Institutul teologic n-a considerat niciodată ipotezele părintelui Serghei drept teologia sa oficială. Părintele Serghei nu putea să întemeieze aici o școală a sa. În plus, el n-a lăsat